

ПРАКТИКА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ЗА РУБЕЖЕМ

В. АЛМАШІЙ (УЖГОРОД)

ДЕРЖАВНА ПРОГРАМА “УКРАЇНЬСЬКА ДІАСПОРА” (1994–2000): ПІДГОТОВКА ТА ЗВОЛІКАННЯ З ПРИЙНЯТТЯМ

Створюючи умови для відтворення та розвитку духовного життя етнічних груп, Україна піклується про культурне відродження зарубіжних українців. За межами нашої країни мешкає близько 12 млн. українців. Це вагома політична сила, яка працює на авторитет і міжнародний престиж України [1, с. 48]. Від того як наша держава ставиться до своїх співвітчизників за кордоном, яке місце в її політиці займає співробітництво з ними, від цього в значній мірі залежить її міжнародний авторитет, її цивілізованість і демократичність. Основними напрямками співробітництва України із зарубіжними українцями у духовно-культурній сфері є:

- внесення до різного типу міжнародно-правових документів положень про всебічний захист і підтримку українців у країнах їхнього розселення;
- укладання двосторонніх угод про задоволення потреб зарубіжних українців щодо освіти, науки, культури;
- визначення актуальних потреб зарубіжних українців у культурно-інформаційній сфері та здійснення комплексних наукових досліджень;
- формування системи інформаційних та культурних зв'язків діаспори з Україною;
- надання українським громадам зарубіжжя практичної допомоги в різних галузях їхньої культурно-освітньої діяльності;
- укладання двосторонніх угод про задоволення потреб зарубіжних українців щодо освіти, науки, культури;
- організація і проведення спільних культурно-мистецьких заходів в Україні та за її межами, взаємний обмін духовними здобутками;
- сприяння реалізації заходів захисту та підтримки зарубіжних українців через посольства та консульські установи;
- формування системи постійного інформаційного взаємообміну між Україною і діаспорою про суспільно-політичне, економічне та культурне життя;
- активна співпраця вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ України з українськими культурницькими центрами зарубіжжя;
- цільова підготовка й перепідготовка кадрів для культурно-освітніх закладів українського зарубіжжя.

Ініціатором багатьох започаткованих заходів, спрямованих на активний розвиток духовно-культурної сфери етнічних груп виступали національно-культурні товариства. Станом на вересень 1995 року їх нараховувалося 237 в тому числі 15 із всеукраїнським статусом [1, с. 48].

До вироблення та реалізації тих чи інших державних програм залучались різні міністерства, відомства України, в межах яких проводилися міроприємства по виробленню пропозицій, шляхів реалізації різноманітних питань, пов'язаних із задоволенням нагальних потреб українців за кордоном, та вироблення механізмів по забезпеченню національних, етнічних прав українців зарубіжжя та національних меншин, що проживають на території України. Наприклад, в межах Міністерства Культури України проводилися колегії, присвячені питанням української діаспори, як східної, так і західної. Питання, які піднімалися та розглядалися на них, були пов'язані з захистом національних інтересів українців за кордоном, їхніх прав, а також наболілих питань (культурних, освітніх тощо), які потребували якнайшвидшого втручання, а також напрацювання механізмів по їхньому вирішенню. На основі тих проблем, невіршених справ, пов'язаних з українцями за межами України і була вироблена Державна програма “Українська діаспора” (1994–2000).

На дані колегії запрошувалися начальники різних відділів та інші посадові особи відповідних міністерств, відомств, організацій та Уряду України. Подібні колегії проходили і в інших міністерствах, специфіка діяльності яких пов'язана з питаннями українства, що мешкає в інших державах, питаннями двостороннього співробітництва (в сфері культури, освіти та ін.) між відповідними міністерствами України та інших держав, виробленню концепцій державних програм України з питань механізмів захисту національних інтересів українців за кордоном, їхніх прав тощо. Певні напрацювання державних органів України і лягли в основу Державної програми “Українська діаспора” (1994–2000).

Зокрема, 13 жовтня 1994 року відбулася колегія Мінкультури України з питань “Про роботу і шляхи вдосконалення діяльності органів і установ культури України по забезпеченню культурних потреб Східної української діаспори”. Розглядалися питання, пов'язані з становищем як Східної, так і Західної української діаспори. На колегію були запрошені начальник відділу Кабінету Міністрів України Ю. Білуха, Голова Товариства “Україна” І. Драч, заступник Міністра у справах національностей, міграції і культів Р. Чілачава Останній, зокрема розповів про роботу Міністерства у справах національностей, міграції і культів, яке виступає як урядовий координатор програми державної допомоги українським меншинам. Ним було наголошено, що “задоволення культурних потреб української меншини – це парафія тієї держави, де живуть українці” [2, арк. 81]. Аналогічні колегії проводилися й з питань Західної української діаспори.

Подібна “Інформація” про засідання та прийняті рішення, як правило, надсилалась до відповідних галузевих Міністерств, Уряду України, іншим зацікавленим установам, організаціям, а також Посольствам, Генеральним Консульствам, іншим дипломатичним представництвам України за кордоном в тих державах, де проживає українська діаспора – східна чи західна і в залежності від того, питання якої з діаспор (можливо в конкретній країні) розглядалися [3, арк. 82–83].

Ще 10 червня 1994 р. Віце-прем'єр-міністром України з гуманітарної політики М. Жулинським на адресу МЗС України та іншим Міністерствам, відомствам, громадським організаціям (за списком) було надіслане повідомлення наступного змісту: "До листа Міністерства у справах національностей та міграції від 20.05.94 р. ... Прошу розглянути проект Державної програми "Українська діаспора" та у 15-тиденний термін подати Кабінетові Міністрів свої зауваження і пропозиції" [4].

На виконання доручення Президента України від 20.09.93. "Про державну політику по відношенню до української меншини за кордоном та комплексного механізму її реалізації" Кабінетом Міністрів України була видана Постанова "Про державну програму "Українська діаспора" (1994 р.) [5, арк. 29]. В ній зазначалося, що Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити розроблену Міністерством України у справах національностей та міграції спільно з іншими міністерствами, відомствами, науковими установами, громадськими організаціями Державну програму "Українська діаспора" та заходи щодо її реалізації на 1994–2000 рр.

2. Центральним і місцевим органам державної виконавчої влади забезпечити реалізацію Державної програми "Українська діаспора" [5, арк. 29].

3. Покласти на Міністерство України у справах національностей та міграції організаційно-координаційне забезпечення виконання Програми, підготовку разом із зацікавленими міністерствами і відомствами нормативних документів щодо захисту й підтримки зарубіжних українців та співробітництва з ними.

4. Міністерству економіки, Міністерству фінансів передбачити виділення у 1994–2000 роках фінансових ресурсів на реалізацію Програми в міру підготовки конкретних заходів для її виконання та з урахуванням соціально-економічних і фінансових умов країни.

Далі в Постанові говорилося, що Укртелерадіокомпанії, засобам масової інформації потрібно широко висвітлювати зміст і хід реалізації Програми, її загальнонаціональне значення (п. 5) [5, арк. 29]. Державному комітетові у справах видавництва, поліграфії та книгорозповсюдження доручалося забезпечити своєчасне видання наукової, навчальної, методичної, довідкової літератури, передбаченої Програмою (п. 6). Контроль за виконанням Державної програми "Українська діаспора" покладалася на Віце-прем'єр-міністра України з гуманітарної політики М. Жулинського (п. 7) [5, арк. 29].

Головною метою Державної програми було створення надійного та ефективного механізму міжнародно-правового захисту інтересів зарубіжних українців, розв'язання комплексу проблем їхнього духовно-культурного розвитку, налагодження співпраці зі східною та західною діаспорами [6, арк. 31].

Щодо українців, які живуть у зарубіжжі, дедалі частіше почав використовуватися термін "українська діаспора". Нині поняття "українська діаспора" стосується українців або ж осіб українського походження, які перебувають за межами історичної Батьківщини. Уся українська діаспора умовно поділяється на західну (країни Європи, Азії, Північної і Південної Америки; Близького і Далекого Сходу, Австралія, Нова Зеландія) та східну (держави – республіки колишнього СРСР) [6, арк. 30].

Набуття Україною незалежності відкрило широкі можливості до співпраці із зарубіжними українцями. Правові засади співробітництва української держави з діаспорою та її діяльність у цій сфері ґрунтуються на загально визнаній міжнародно-правовій практиці, а також на власних законах та законах країн розселення українців [6, арк. 30].

Внутрішня політика, законодавча база щодо національних меншин дозволяють Україні вимагати від держав-партнерів взаємності у ставленні до зарубіжних українців, активно вести переговори на різних рівнях, вносити спірні питання на розгляд міжнародних організацій. Україна буде розширювати співробітництво з діаспорою в культурно-освітній сфері на принципах державного регулювання, взаємообміну, визначення пріоритетних напрямків врахування спільних потреб, комплексного використання різноманітних форм зв'язків відповідно до дво- і багатосторонніх міжнародних угод. Зазначалося, що важливою сферою діяльності Української держави є її міграційна політика, основні принципи якої засновані на піклуванні про співвітчизників у діаспорі тощо [6, арк. 30].

Принципи реалізації програми:

– безумовне дотримання Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права і факультативного протоколу до нього, Декларації 47 сесії (1992 рік) Генеральної Асамблеї ООН про права осіб, які належать до національних меншин, інших документів ООН та НБСЄ, багатосторонніх і двосторонніх міждержавних угод, чинного законодавства України, інших держав у сфері міжнаціональних відносин [6, арк. 31];

– непорушність територіальної цілісності та невтручання у внутрішні справи країн розселення українців;

– захист прав української національної меншини в контексті загально визнаних прав людини;

– державне регулювання процесів співробітництва з діаспорою й задоволення її різноманітних потреб;

– взаємне збагачення набутками духовної та матеріальної культури;

– поєднання інтересів українців в Україні та поза нею [6, арк. 31].

Були накреслені основні напрями реалізації програми. Наприклад:

– внесення до різного типу міжнародно-правових документів положень про всебічний захист і підтримку українців у країнах їхнього розселення;

– участь у розробленні міжнародних норм захисту прав національних меншин;

– укладення двосторонніх угод про задоволення потреб зарубіжних українців щодо освіти, науки, культури, інформаційного та пенсійного забезпечення, туризму, спорту, добровільного повернення в Україну, забезпечення прав депортованих осіб [6, арк. 31];

– сприяння реалізації заходів захисту та підтримки зарубіжних українців через посольства та консульські установи;

– розроблення та реалізація дво- та багатосторонніх програм забезпечення потреб національних меншин України та країн-партнерів [6, арк. 31]. Пропонувалося також здійснення комплексних наукових досліджень;

– організація і проведення спільних культурно-мистецьких заходів в Україні та за її межами;

– розроблення та реалізація спільних програм соціально-економічного і культурного співробітництва;

– активна співпраця вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ України з українськими культурницькими центрами зарубіжжя;

– створення законодавчо-правового механізму, визначення обсягу й джерел фінансування процесу повернення тощо [6, арк. 31].

Детально були розроблені заходи щодо реалізації Державної програми “Українська діаспора” до 2000-го року [7, арк. 32–38]. Вони включали в себе такі основні розділи:

- 1) правові засади співробітництва з українцями зарубіжжя;
- 2) духовно-культурний взаємообмін;
- 3) забезпечення освітніх потреб української діаспори.

Правові засади співробітництва передбачали сформувати постійну міжвідомчу координаційну раду з проблем зарубіжного українства (планувалося це зробити уже в 1994 році і задіяти до виконання найбільшу кількість виконавців серед міністерств, відомств та організацій); використовувати можливості міжнародних неурядових організацій з метою формування світової громадської думки і впливу на держави, в яких ігноруються права українців та інших національних меншин; державним делегаціям України на переговорах з представниками країн, де проживають українці, приділяти особливу увагу становищу української меншини у цих країнах [7, арк. 32].

Розроблені заходи передбачали укладати двосторонні угоди з державами проживання українців про забезпечення їхніх прав та створення для них оптимальних можливостей задоволення соціально-економічних, культурно-освітніх, інформаційних та інших потреб; продовжувати практику укладання міжвідомчих угод про співробітництво у галузях освіти, науки, культури, туризму, спорту тощо [7, арк. 32]. Зазначалося, що відповідно до угод про співробітництво, створити протягом 1994–1998 років змішані комісії для контролю за виконанням домовленостей щодо розвитку національних меншин (як приклад, були створені і почали діяти відповідні українсько-угорська, українсько-словацька Комісії – В. А.); МЗСу протягом 1994–1998 років створити консульські установи у місцях компактного проживання українців; МЗС, Міннаціміграції України, укласти окремі угоди з державами проживання автохтонного українського населення – ... Польщею, Румунією, Словаччиною протягом 1994–1998 років. Передбачалося розробити двосторонні програми співробітництва між прикордонними областями України та Росії, Білорусі, Молдови, Польщі, Румунії, Словаччини тощо. Зазначимо, що в переліку країн, згаданих у “Заходах...”, Угорщина не вказується [7, арк. 33].

Щодо духовно-культурних взаємин, то до них відносилося надавати українським громадам зарубіжжя практичну допомогу в різних сферах діяльності. Налагодити культурно-шефські зв'язки на рівні областей, міст, районів [7, арк. 33]. Організувати в Україні та за її межами спільні культурно-мистецькі фестивалі, конкурси, виставки, гастролі тощо [7, арк. 34]. З метою задоволення потреб в книжковій продукції, наприклад, розробити план книгодрукування для діаспори, сформувати програму переведення українознавчої наукової літератури діаспори [7, арк. 34], надати фінансову та інформаційну підтримку “Енциклопедії Української діаспори”, видати серію довідників про українську меншину в країнах розселення та відповідні меншини в Україні, сприяти відкриттю українських бібліотек у місцях компактного проживання українців та комплектуванню їх літературою [7, арк. 35]; провести міжнародні науково-теоретичні конференції [7, арк. 35] (наприклад, “Західна діаспора: досвід і проблеми” у 1997 році; “Незалежна Україна і українська діаспора” (II квартал 1995 року), “Східна діаспора: історія і сучасність” у 1996 році) [7, арк. 35].

Пропонувалося організувати постійні радіо- й телепередачі про українців зарубіжжя, їхнє життя й становище, створити систему пунктів тиражування української преси в місцях масового проживання українців та інше [7, арк. 36].

В розділі “Забезпечення освітніх потреб української діаспори” зокрема, читаємо: “... розробити і здійснити довготермінову програму співробітництва в галузі освіти між Україною та державами розселення українців на основі укладення міжнародних, міждержавних і міжвідомчих двосторонніх угод та протоколів” [7, арк. 36]. Детальніше про це дивись справу 7605 [7, арк. 36–38]. Проблеми щодо повернення українців розглядаються на аркуші 38 Програми.

Кожне з вищевказаних міністерств, відомств, громадських організацій повинні були уважно ознайомитися з Державною програмою “Українська діаспора” та Заходами щодо її реалізації, які додавалися до Програми та протягом 15-ти денного терміну подати до Кабміну України свої зауваження і пропозиції, якщо такі будуть мати місце. Отож, 20 червня 1994 року МЗС України підготував відповідь, яку, трохи згодом, було надіслано за підписом Першого заступника Міністра закордонних справ України М. Макаревича на адресу Віце-прем'єр-міністра України з гуманітарної політики М. Жулинському: “На виконання доручення Кабінету Міністрів України від 10 червня 1994 року Міністерство закордонних справ України уважно розглянуло проект Державної програми “Українська діаспора”. Зауважень і пропозицій немає” (11.07.94) [8, арк. 39].

Важливою подією у справі захисту прав національних меншин, які проживають на території колишнього СРСР, стало підписання в жовтні 1994 року в Москві десятима країнами-членами СНД, у тому числі Україною, “Конвенції про забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин” [1, с. 43]. Це дозволяло Україні, з одного боку, налагодити діалог з державами, родинні меншини яких проживають на території України, з іншого – використати нові можливості щодо захисту прав етнічних українців зарубіжжя в країнах їхнього проживання. Передусім мова йшла про сприяння розвитку національно-культурної самобутності етнічних груп. Згідно з Конвенцією, особи, що добровільно визнали свою належність до національної меншини, мають право вільно брати участь в культурному житті спільноти, яка утворюється представниками даної групи меншості [1, с. 43]. Тобто, вони можуть:

– індивідуально чи спільно з членами своєї групи вільно висловлювати, зберігати і розвивати свою етнічну, мовну, культурну самобутності;

– вільно користуватися рідною мовою як у письмовій, так і в усній формі, мати доступ до інформації, тобто поширювати і обмінюватися нею, включаючи право створювати засоби масової інформації своєю мовою, спілкуватися рідною мовою з органами державної влади, коли для цього є відповідні можливості;

– мати право на своє національне ім'я та прізвище;

– добиватися відповідних умов для навчання рідній мові, включаючи відкриття та підтримку навчальних закладів різних рівнів, забезпечення їх програмами, навчальними посібниками, літературою відповідною мовою, сприяти підготовці спеціалістів для роботи в цих навчальних закладах;

– вживати заходи щодо збереження та вивчення своєї культурної спадщини, пам'яток історії та культури;

– звертатися до історії та культури національних меншин під час вивчення історії і культури держави [1, с. 43].

Законодавство, котре створювалося в Україні у сфері міжнаціональної політики, переконливо свідчило, що нашою державою з кількох можливих варіантів обрано – побудову багатокультурного суспільства [1, с. 44].

Досліджуючи проект тексту "Державної програми "Українська діаспора" (1994–2000 роки), проект постанови Кабінету Міністрів України "Про державну програму "Українська діаспора" та Заходи щодо реалізації Державної програми "Українська діаспора" (1994–2000 роки) мимоволі виникло запитання, що ж слугувало основою, підґрунтям навіть наочним матеріалом всіх цих документів. Знайомлячись з документами Управління державного архіву МЗС України, все ж таки, поталанило знайти відповіді на ті запитання, які ставилися за мету. Зокрема, ряд прохань, які були висловлені керівництвом СРУС під час зустрічі Посла України у Словацькій Республіці П. Сардачука з керівництвом і активом Союзу русинів-українців Словаччини 29 вересня 1994 року у м. Пряшеві і про які вони вже неодноразово повідомляли раніше [9, арк. 71]:

1. Забезпечення українськими періодичними виданнями (особливо літературні та дитячі газети і журнали, художня і наукова література).
2. Як допомогти розповсюджувати в Україні видання словацьких українців, які, безумовно, знайшли б свого читача (як було повідомлено, Мінзв'язку України ніби-то викреслило періодичні видання словацьких українців зі свого каталогу).
3. Домовитись про спільне видання українських художніх творів, які мають особливе значення в сучасному світі для створення позитивного іміджу України.
4. Періодичні видання Словаччини просять хоча б по одному примірнику сучасних словників української мови.
5. Як домовитися про взаємне стажування українських журналістів українських видань Словаччини (на безвалютній основі) [9, арк. 71].
6. Навчання українських дітей Словаччини у вузах України (Міносвіти України на рівні чиновників-виконавців казенно-бюрократично і безвідповідально підходив до цієї справи).
7. Під час зустрічі в Українській гімназії ім. Т. Шевченка в Пряшеві дирекція і вчителі передали прохання про можливе надсилання їм української науково-методичної, педагогічної літератури і періодики. Далі говорилося, що "розуміючи складність ситуації, все ж таки просили б розглянути ці прохання і знайти можливість хоч мінімального їх задоволення..." [9, арк. 71].

Наприклад, під час перебування Посла України в СР П. Сардачука в центральних установах Матіци Словенської (МС) в Мартіні уловованим директором МС в Мартіні доктором М. Беліком наголошувалося, що було б дуже корисним встановити контакти Національної бібліотеки МС у Мартіні з відповідними національними бібліотечними закладами України для організації взаємного обміну книгами, періодикою, враховуючи фінансові труднощі закладів культури наших країн [10, арк. 26].

Аналогічна інформація надсилалася для ознайомлення та можливого використання в подальшій роботі керівництву Товариства "Україна" [11, арк. 28; 12, арк. 73], керівництву Міністерства України у справах національностей, міграції та культур, іншим зацікавленим у справі сторонам (міністерствам, відомствам тощо) [13, арк. 72].

Представники української інтелігенції неодноразово зверталися до властей колишньої ЧСФР, а потім Словаччини із зверненнями, меморандумами, петиціями, вимогами тощо, привертаючи їх увагу до важкого становища українців. Із здобуттям Україною незалежності подібні звернення були адресовані і керівництву Української держави. Наприклад, 25 листопада 1993 року Президенту СР М. Ковачу, Голові НР СР І. Гашпаровічу, Прем'єру В. Мечяру. був направлений "Меморандум української інтелігенції у Словаччині" за підписами сотень людей, в якому ставилася вимога "переоцінити дотеперішнє ставлення державних органів Словацької Республіки до української національної меншини і прийняти такі заходи, які б усунули зі словацько-українських відносин всякі незгоди, які перешкоджають культурно-політичному і соціально-економічному розвитку українського населення [14, арк. 26]; у відповідності з рекомендаціями засідання Європейського парламенту від 10.10.1990 року новелізувати ті закони, які будь-яким способом обмежують утвердження національної свідомості українського населення (закон про мови, закон про метрики і т. д.), гальмують процес його національного відродження [14, арк. 27].

Зазначимо, що українцями Пряшівщини заявлялося, також, про складність релігійного життя у Східній Словаччині (яке було подібним до становища в Західній Україні). Не без сприяння офіційної влади колишньої ЧСФР тут була розпалена міжконфесійна ворожнеча між греко-католиками і православними (православними, у більшості, вважають себе ті, хто належить до української національності, а русини, словаки (або, вірніше, асимільовані русини-українці) вважають себе греко-католиками). Греко-католицька церква у Словаччині "стала на шлях відкритої словакізації всього релігійного, а за цим самим і національного життя українського населення..." [14, арк. 27]. Ці та інші питання українська громадськість піднімала у бесідах на різних рівнях, постійно підкреслюючи, що у Словаччині є не тільки угорська меншина, якій приділяється так багато уваги, а існують і проблеми Східної Словаччини і вони (тобто українці) не хотіли би, щоб проблеми української меншини відбивалися на українсько-словацьких відносинах. Всі співрозмовники на різних рівнях не сприймали всерйоз т. зв. проблему "політичного русинізму" у Словаччині, вважали її цілком надуманою, безперспективними спробами перенести її зі старих часів в сучасність. При цьому вони проявляли стурбованість становищем в Закарпатті, бо будь-які сепаратистські кроки тут могли б дестабілізувати певною мірою і ситуацію у Словаччині. Як було заявлено, "головною експозитурою, котра мала втілювати в життя ідейні настанови представників політичного русинізму на Закарпатті була тамтешня обласна рада, довго й ретельно яку плекала Москва та ін." [14, арк. 28].

Посольство України в СР вважало за необхідне: 1) прискорити початок практичної діяльності змішаної українсько-словацької Міжурядової комісії в справах національних меншин, де без лишньої скромності ставити і розглядати пекучі питання української меншини у Словаччині і українсько-словацьких відносин у цьому плані; 2) не зважаючи на наші

економічні труднощі, знайти можливість систематично направляти сюди творчі колективи з України (а не тільки із Закарпатської області), письменників, публіцистів та ін.; 3) надсилати до української громади українську періодику, художню літературу, нові підручники для шкіл тощо. А щодо пропозиції Центру відносно проведення “круглих столів”, публікації статей у словацькій пресі про проблеми “політичного русинізму” то, на думку Посла України в СР П. Сардачука, навряд чи це доцільно стимулювати в той час, коли про нього в пресі не згадується тощо [14, арк. 29]. Вищенаведений матеріал був надісланий на адресу МЗС України, Міністерства України у справах національностей, міграції населення та культур для вивчення і використання в подальшій їхній роботі [14, арк. 29].

15–18 лютого 1994 року тривав візит Міністра культури України І. Дзюби до Словацької Республіки, який розпочався зустріччю з представниками Союзу русинів-українців Словаччини в Пряшеві, в якій взяло участь понад 80 чоловік. На зустрічі виступили і відповіли на численні запитання Міністр І. Дзюба, Посол України в Словаччині П. Сардачук, начальник управління культури Закарпатської області В. Габорець, зокрема, що позитивного і негативного є в сучасному соціально-економічному і політичному житті України, стан і проблеми торговельно-економічного співробітництва України і Словаччини, як вирішується питання повернення культурних цінностей в Україну, як складаються справи з т. зв. “політичним русинізмом” в Закарпатській області; чи буде Україна надавати допомогу своїм землякам, які живуть за кордоном; чи буде можливість підписатись на пресу і отримувати літературу з України, особливо підручники [15, арк. 65].

У виступах з місць звучала стурбованість “наступом на права українців з боку представників державної влади”. Цей наступ виступаючі ілюстрували зменшення кількості українських шкіл, мистецьких колективів, часу на радіо, друкованих видань і т. д. Особливо підкреслювалася нестача підручників для шкіл з історії України, української літератури, творів художньої літератури [15, арк. 66].

При наявності великої потреби у прийнятті даної Програми щодо закордонних українців, вона не була прийнята у 1994 році (навіть у 1995 році). Про невирішеність даної проблеми та нагальної потреби (навіть необхідності) її прийняття говорилося у зверненнях Міністра закордонних справ України Г. Удовенка до керівництва держави у січні 1996 року. Очевидно, це, а також втручання й інших впливових осіб, посприяло прискоренню вирішення даного питання і, починаючи з лютого 1996 року, процес впровадження, затвердження та реалізації даної Державної програми почав набирати оберти.

Закономірно, що із здобуттям Україною незалежності, проблеми, пов'язані з українською діаспорою, набули першочергового значення. А принципове вирішення питань не лише культурного, а й правового, політичного, соціального порядку було можливим лише на міждержавному рівні.

Важливим було й те, що черговий 1996 рік став роком підготовки і впровадження Державної програми “Українська діаспора” та “Державної програми розвитку культур національних меншин в Україні на період до 2000 року”.

Зокрема, у листі Міністра закордонних справ України Г. Удовенка до Президента України Л. Кучми наголошувалося, що забезпечення умов, за яких українським меншинам були б гарантовані права людини, у т. ч. право на збереження національної самобутності, стало одним із важливих напрямків зовнішньої політики України [16, арк. 1]. Говорилося, що з метою активізації належної підтримки вихідців з України та їхніх нащадків, готувалася Державна програма “Українська діаспора”, проект якої, на жаль (як було зазначено у листі), досить довго погоджувався у відповідних структурах виконавчої влади. Спираючись на неї, Україна цілком законно змогла б підтримувати і захищати етнічних українців через міжнародні організації та відповідні міждержавні угоди [16, арк. 1]. Подібного змісту лист був надісланий Міністром Г. Удовенко Прем'єр-міністру України Є. Марчуку датований 18.01.96 р. [17, арк. 3, 28].

Про нагальність прийняття відповідної програми свідчить і лист Голови Адміністрації Президента України Д. Табачника. Віце-Прем'єр-Міністру України І. Курасу, датований 15.01.96 р., в якому, зокрема, говорилося про те, що “... просимо прискорити прийняття державної програми “Українська діаспора” та дати доручення відповідним міністерствам і відомствам активізувати роботу по задоволенню освітніх, культурно-інформаційних та ін. потреб української національної меншини [18, арк. 8].

2 лютого 1996 року Кабінетом Міністрів України за підписом І. Кураса до листа МЗС від 18.01.96 р. на адресу Мінпресінформ (Онфурійчуку), Мінфіну (Германчуку), Міннаціміграції (Євтуху) було надіслано наступне розпорядження: “Прошу розглянути і подати Кабінетові Міністрів конкретні пропозиції щодо порушеного питання”. Про це було повідомлено й МЗС (Г. Удовенка) [19, арк. 27].

До речі, слушно додати, що активним чинником у справі консолідації світового українства стало Товариство зв'язків з українцями за межами України (Товариство “Україна”) (про це було також заявлено в листі Міністра Г. Удовенка до Президента України Л. Кучми). Завдяки тісній співпраці з державними установами, творчими, науковими та іншими спілками і організаціями України Товариство налагодило тісні й різноманітні контакти з українським зарубіжжям, які позитивно позначилися на економічному розвитку держави та її міжнародному авторитеті [16, арк. 2].

22 грудня 1995 року відбулося засідання Президії Ради Товариства “Україна” (Товариство зв'язків з українцями за межами України). Вів засідання Голова Ради І. Драч. На порядок денний було винесено чотири пункти, один з яких (п. 4) передбачав звіт про діяльність Товариства “Україна” за 1995 рік та перспективи на наступний 1996 рік [20, арк. 4].

Станом на грудень 1995 року Товариство “Україна” мало 23 обласних, 5 міських, 2 районних та Кримське республіканське відділення... Воно налагодило тісні й різноманітні контакти із українським зарубіжжям, які позитивно позначилися на економічному розвитку держави та її міжнародному авторитеті. Восени 1995 року товариству “Україна” виповнилося 35 років. В своїй тенденції воно було і залишалось визначальним фактором консолідації світового українства [21, арк. 5].

Зауважимо, що у другій половині 1990-х років почали лунати закиди та звинувачення на адресу Товариства зв'язків з українцями за межами України (Товариство “Україна”) в тому, що воно в нових умовах виявилось ... не спроможне плідно здійснювати свою роботу, зокрема, готувати елементарні цільові програми плідного співробітництва із закордонним українством, що фінансуються з державного бюджету. Наприклад, одне з них – закид академіка НАН України П. Тронька ...

до Президента України Л. Кучми [22, арк. 5].

Останнім часом, читаємо далі в "Заяві Президії Ради Товариства "Україна" від 22 грудня 1995 року, увагу української громадськості привертають спроби ліквідувати або, принаймні, дискредитувати діяльність Товариства "Україна" (див. "Скільки коштують фуршет і круїз, або Чим завинила держава перед Товариством "Україна"? (газета "Голос України" від 14.12.1995 року)) [21, арк. 5]. Важко не помітити, що за спроби дискредитувати діяльність Товариства "Україна" криються зусилля принизити, або ж просто перекреслити саму національно-патріотичну ідею. Вся кампанія навколо Товариства була спрямована на роздмухування політичних пристрастей та соціальної конфронтації" [21, арк. 6].

Доповнюючи вищесказане, зазначимо, що від початку 1996 року Товариство готувало свої цільові програми й здійснювало свою діяльність на основі Державної програми "Українська діаспора на період до 2000 року" та згідно із щорічними урядовими планами пріоритетних заходів по виконанню цієї програми. Однак, повнота і ефективність реалізації науково й практично обґрунтованих цільових програм залежала від фінансового забезпечення їх з державного бюджету тощо [22, арк. 5].

Отож ми бачимо, що Товариство "Україна" разом зі своїм ювілеєм переживало складні часи. Разом з тим, на його захист виступило МЗС України, заявивши, що дана організація є нині загальноновизнаним центром світового українства. А у своєму листі до Президента України Л. Кучми Міністр закордонних справ України Г. Удовенко зазначає наступне: "Вважаємо, що напрацьований Товариством "Україна" впродовж 35 років потенціал, слід підтримати і надати необхідну державну допомогу..." [16, арк. 2].

Однак, невтішна ситуація з "Товариством Україна" продовжувалася і в наступних роках. Особливо критичною виявилася вона у 1997, 1998, 1999 роках, коли державне фінансування цієї організації, в тому числі й на виконання програм, які вона забезпечувала, було зменшено в декілька разів від тієї суми, яку погоджено було виділити державою на його потреби (детальніше про це див. справу 10113, том 1 [22]).

Аналізуючи вищесказане, зауважимо, що значною частиною своїх положень вищезгадана Програма була прикута до Карпатського регіону. Практично по всіх країнах характер документів досить спокійний, виважений. Найбільш гучно та болючіше заявляли про себе українці-русини Східної Словаччини, які в різних документах-зверненнях, петиціях, меморандумах, довідках заявляли про ту складну ситуацію, яка склалася в середовищі їхньої національної меншини, відношення до них державних органів влади, фінансування (їхніх) друкованих органів, культурних акцій тощо. В тій складній ситуації русини-українці Словаччини опинилися практично сам на сам з тими проблемами, про які йшлося вище. Другою частиною своїх положень Державна програма "Українська діаспора (1994–2000)" була спрямована на захист інтересів українців Східної діаспори, і в першу чергу, що мешкають в Російській Федерації.

Таким чином, на основі викладеного матеріалу можна зробити висновок, що Програма була прикута також: а) до Закарпаття, де спостерігалася певне протистояння політичних еліт, які в тій чи іншій мірі підтримували новостворені "общества" та їхніх лідерів, які в своїх промовах не хтували бачити наш край в складі інших сусідніх держав, або хоча б, принаймні, у статусі окремої автономії; б) до загрозливої релігійної ситуації, яка спостерігалася між православними і греко-католиками тощо.

Ризикнемо також стверджувати, що саме ситуація в середовищі русинів-українців Словаччини послужила поштовхом до напрацювання Державної програми України, моделлю для вироблення дієвих державних механізмів, важелів впливу з боку України, які б впливали на покращення ситуації не лише в самій меншині, а й довкола неї. Приймавши комплексну Державну програму, Україна змогла б вийти на міжнародний рівень і реально допомагати українцям за кордоном, а також змогла б підтримувати і захищати етнічних українців через міжнародні організації та відповідні міждержавні угоди.

Таким чином, Державну програму "Українська діаспора" (1994–2000) доцільно розглядати ще і як певний комплекс складової політики міжкультурного співробітництва України з іншими державами, яка ґрунтується на стратегіях зовнішньої і внутрішньої політики суверенної держави, яка формує міжкультурний діалог на основі принципів демократичного врядування та культури миру.

Зазначимо, що в Українській державі серед найважливіших пріоритетів національної політики стає піклування про вільний розвиток духовно-культурного життя національностей, що мешкають в ній. Цей процес етнокультурного відродження набуває невідворотного еволюційного характеру. Приходить розуміння того, що саме високий рівень освіченості і культури суспільства забезпечує у великій українській родині мир, глибоке взаєморозуміння між людьми, унеможливорює прояви національного екстремізму й ворожнечі, сепаратизму.

1. Антонюк О. В. Етнокультурна політика в Україні // Міністерство України у справах національностей, міграції та культурів. Інформаційний бюлетень № 3 [Голова редакційної колегії О. В. Гашицький]. – Київ, 1995. – Вересень. – С. 42–49
2. Міністерство культури України. Інформація про Колегію Мінкультури України з питань "Про роботу і шляхи вдосконалення діяльності органів і установ культури України по забезпеченню культурних потреб Східної української діаспори" від 13.10.1994 року. – Арк. 81–82 // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України. – Фонд 1. – Опис 4: Управління культурного та гуманітарного співробітництва. – Справа 7605: Українці за межами України. – 1994. – Арк. 1–117.
3. МЗС України. Посольству України в Російській Федерації. "Інформація" (підготовлена В. Ткаченком 24.10.1994 р УКЗ МК України). – Арк. 82–83 // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України. – Фонд 1. – Опис 4: Управління культурного та гуманітарного співробітництва. – Справа 7605: Українці за межами України. – 1994. – Арк. 1–117.
4. Кабінет Міністрів України. Лист Віце-прем'єр-міністра України з гуманітарної політики М. Жулинського на адресу МЗС України від 10 червня 1994 року // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України / Матеріали основного фонду. – Фонд 1. – Опис 4. – Управління культурного та гуманітарного співробітництва. – Справа 7605: Українці за межами України. – 1994. – Арк. 1–117.
5. Кабінет Міністрів України. Постанова "Про державну програму "Українська діаспора" (Проект). – Київ, 1994. – Арк. 29 // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України / Матеріали основного фонду. – Фонд 1. – Опис 4. – Управління культурного та гуманітарного

- співробітництва. – Справа 7605: Українці за межами України. – 1994. – Арк. 1–117.
6. Державна програма “Українська діаспора” (1994–2000 роки). Проект. – Арк. 30–31 // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України / Матеріали основного фонду. – Фонд 1. – Опис 4. – Управління культурного та гуманітарного співробітництва. – Справа 7605: Українці за межами України. – 1994. – Арк. 1–117.
 7. Заходи щодо реалізації Державної програми “Українська діаспора” (1994–2000 роки). – Арк. 32–38 // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України / Матеріали основного фонду. – Фонд 1. – Опис 4. – Управління культурного та гуманітарного співробітництва. – Справа 7605: Українці за межами України. – 1994. – Арк. 1–117.
 8. МЗС України. Лист за підписом Першого заступника Міністра закордонних справ України М. Макаревича до Віце-прем’єр-міністра України з гуманітарної політики М. Жулинського від 11.07.94 року. – Арк. 39 // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України / Матеріали основного фонду. – Фонд 1. – Опис 4. – Управління культурного та гуманітарного співробітництва. – Справа 7605: Українці за межами України. – 1994. – Арк. 1–117.
 9. Посольство України в СР “Про зустріч Посла П. Сардачука з керівництвом і активом Союзу русинів-українців Словаччини (інформація)”. від 6 жовтня 1994 року. – Арк. 70–71 // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України / Матеріали основного фонду. – Фонд 1. – Опис 4. – Управління культурного та гуманітарного співробітництва. – Справа 7605: Українці за межами України. – 1994. – Арк. 1–117.
 10. Посольство України в СР “Про перебування в центральних установах Матіці Словенської (МС) в Мартіні (інформація)”. 02 травня 1994 року. – Арк. 26–27 // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України / Матеріали основного фонду. – Фонд 1. – Опис 4. – Управління культурного та гуманітарного співробітництва. – Справа 7605: Українці за межами України. – 1994. – Арк. 1–117.
 11. Голові Ради Товариства “Україна” І. Драчу. Лист від 23.05.1994 року. – Арк. 28 // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України / Матеріали основного фонду. – Фонд 1. – Опис 4. – Управління культурного та гуманітарного співробітництва. – Справа 7605: Українці за межами України. – 1994. – Арк. 1–117.
 12. Голові Секретаріату Товариства зв’язків з українцями за межами України (Товариство “Україна”) С. Лазебнику. Лист від 20.10.1994 року. – Арк. 73 // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України / Матеріали основного фонду. – Фонд 1. – Опис 4. – Управління культурного та гуманітарного співробітництва. – Справа 7605: Українці за межами України. – 1994. – Арк. 1–117.
 13. Начальнику Управління у справах української діаспори та етнопонаціонального розвитку Міністерства України у справах національностей, міграції та культур В. Плачинді. Лист О. Дяченко від 20.10.1994 року. – Арк. 72 // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України / Матеріали основного фонду. – Фонд 1. – Опис 4. – Управління культурного та гуманітарного співробітництва. – Справа 7605: Українці за межами України. – 1994. – Арк. 1–117.
 14. Посольство України в СР “Проблеми української національної меншини в Словацькій Республіці (довідка)” від 12 березня 1994 року. – Арк. 24–29 // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України / Матеріали основного фонду. – Фонд 1. – Опис 4. – Управління культурного та гуманітарного співробітництва. – Справа 7623: Національні меншини. – 1994. – Арк. 1–66.
 15. Посольство України в СР “Про візит Міністра культури України І. Дзюби до Словаччини (інформація)” від 19 лютого 1994 року. – Арк. 65–66 // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України / Матеріали основного фонду. – Фонд 1. – Опис 4. – Управління культурного та гуманітарного співробітництва. – Справа 7617: Питання культурних зв’язків з закордоном. Том 1. – 1994. – Арк. 1–133.
 16. Лист Міністра закордонних справ України Г. Удовенка Президенту України Л. Кучмі від 16.01.96 р. – Арк. 1–2 // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України / Матеріали основного фонду. – Фонд 1. – Опис 4. – Управління культурного та гуманітарного співробітництва. – Справа 8379: Українці за межами України. – Т. 1. – 1996. – Арк. 1–181.
 17. Лист Міністра закордонних справ Г. Й. Удовенко Прем’єр-Міністру України Є. Марчуку від 18.01.96. – Арк. 3, 28 // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України / Матеріали основного фонду. – Фонд 1. – Опис 4. – Управління культурного та гуманітарного співробітництва. – Справа 8379: Українці за межами України. Т. 1. – 1996. – Арк. 1–181.
 18. Лист Голови Адміністрації Президента України Д. Табачника Віце-Прем’єр-Міністру України І. Курасу від 15.01.96. – Арк. 8 // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України / Матеріали основного фонду. – Фонд 1. – Опис 4. – Управління культурного та гуманітарного співробітництва. – Справа 8379: Українці за межами України. – Т. 1. – 1996. – Арк. 1–181.
 19. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 лютого 1996 року за підписом І. Кураса до листа МЗС від 18.01.96. – Арк. 27 // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України / Матеріали основного фонду. – Фонд 1. – Опис 4. – Управління культурного та гуманітарного співробітництва. – Справа 8379: Українці за межами України. Т. 1. – 1996. – Арк. 1–181.
 20. Порядок денний засідання Президії Ради Товариства “Україна” від 22 грудня 1995 р. – Арк. 4 // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України / Матеріали основного фонду. – Фонд 1. – Опис 4. – Управління культурного та гуманітарного співробітництва. – Справа 8379: Українці за межами України. – Т. 1. – 1996. – Арк. 1–181.
 21. Заява Президії Ради Товариства “Україна” від 22 грудня 1995 року. – Арк. 5–6 // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України / Матеріали основного фонду. – Фонд 1. – Опис 4. – Управління культурного та гуманітарного співробітництва. – Справа 8379: Українці за межами України. – Т. 1. – 1996. – Арк. 1–181.
 22. Звернення від 12.01.1999, № 2 до Президента України Л. Кучми Віце-прем’єр-міністра України В. Смолія, Міністра закордонних справ України Б. Тарасюка, Міністра економіки України В. Рогового (за підписом Голови Товариства “Україна – Світ”, голови УВКР, народного депутата України І. Драча). – Арк. 4–7 // МЗС України. Управління державного архіву МЗС України / Матеріали основного фонду. – Фонд 1. – Опис 4: Управління культурного та гуманітарного співробітництва. – Справа 10 113: Питання національних меншин (загальне). – Т. 1. – 1999. – Арк. 1–250.

Almashiy V. THE STATE PROGRAM “UKRAINS’KA DIASPORA” (1994–2000): PREPARATION AND DELAY OF THE ADOPTION

Based on the new documents we had discovered in the Department of the MFA (the Ministry of Foreign Affairs) of Ukraine state archive there have been dealt with the little known or unknown moments in preparing, working out and implementing the new State program of Ukraine concerning the cultural revitalization of the Ukrainians abroad “Ukrains’ka diaspora (1994–2000)” initiated under the charge of the President of Ukraine dated 20.09.93 “On the state policy concerning the Ukrainian minority abroad and the complex mechanism of its implementation”.

There has been mentioned the Resolution of the Cabinen of Ministers of Ukraine “On the state program “Ukrains’ka diaspora” (of 1994) which stated “To pass the worked out by the Ministry of Ukraine on nationalities and migration concern together with other ministries, departments, scientific institutions, social organizations the State program “Ukrains’ka diaspora” and the measures of its implementation during 1994–2000” etc.

The contents of the State program Project, its principals objects, the legal bases of the cooperation between the Ukrainian

state and the diaspora (also its activity in this sphere), the very notion of the “Ukrainian diaspora”, the main principles and the main tendencies of the program’s realization etc have been exposed. There have been shown the worked out means and measures concerning the realization of the State program “Ukrains’ka diaspora” up to 2000.

The correspondence – reference (January, 1996) of Minister of Foreign Affairs of Ukraine H. Y. Udoenko to the President of Ukraine L. D. Kuchma (dated 16.01.96), to Prime-Minister of Ukraine Ye. K. Marchuk (dated 18.01.96), the letter of the Head of the President Administration of Ukraine D. Tabachnyk to Vice-Prime Minister of Ukraine I. F. Kuras (dated 15.01.96), all of which included the request to speed up the adoption of the State program “Ukrains’ka diaspora” have been analysed.